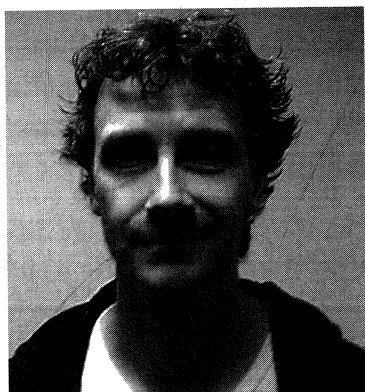

Lådvinsalkoholism

Kategorier som meningsgivare

MATS BÖRJESSON är docent i sociologi vid Mälardalens högskola och forskar för närvarande kring betydelserna av social kategorisering – i skolan och i människoarbete av olika slag.

- Har ni några särskilda kännetecken, frågade jag.
- Javisst, vi säger "god dag" när vi hälsar.
- Men det gör väl alla andra också?
- Just det. Men detta är inget bra ställe att prata på. Får jag bjuda er på en lunch på måndag med några andra av sällskapets medlemmar?

Och han nämnde en restaurang på vänstra stranden. Han var redan på väg ut, så jag skyndade mig att kasta på mig min rock och göra honom sällskap nedför trappan.

- Men hur känner man igen en medlem av det hemliga sällskapet?
- Tja, om det regnar, till exempel, så ska ni se att han ofta har ett paraply som han fäller upp, eller också tar han på sig en regnrock.
- Men det gör ju alla andra också!
- Ja, sällskapet är mycket svårt att upptäcka – och samtidigt mycket lätt, som ni förstår.

Jag förstod inte.

- Har ni något lösenord?
- Det vanliga är att man säger något om vädret, något som motparten då ska instämma i.¹

Nya sociala problem upptäcks hela tiden. Ständigt dessa nya rön och tidigare okända vittnen som träder fram och berättar om ett lidande som redan pågått en tid men som ingen riktigt velat se. På fältet finns det gott om hjältar. Det handlar inte minst om vetenskaparen som osjälviskt gjort sina efterforskningar för att upptäcka, ringa in, definiera, räkna och kanske till och med förklara utbredningen av det där nya sociala problemet och det lidande som följer med det. I samma genre, men med en annan roll, ser vi offret. Individer som träder fram eller "kommer ut" ur anonymiteten och etablerar sig som en stolt och identitetsstrygg medlem i en viss kategori.²

För att journalistiska artiklar ska få status av "nyhet"

behöver historierna berättas på specifika sätt för att vi ska övertygas. "Det nya hotet" behöver också ha vissa ingredienser för att kännas just hotfullt. Samtidigt är ingen nyhet helt igenom ny. För att nyheten ska fungera övertygande så måste vi ju veta vad den talar om – vi behöver ha en lång rad världsbilder gemensamt med berättelsen för att förstå vad den handlar om. Vi behöver schabloner och berättargrepp som är trovärdiga, går ihop och känns igen hos läsaren. I en kvällstidning kunde man för en tid sedan läsa en artikel om en kvinna som beskrivs som lådvinsalkoholist:

Alkoholist – av lådvin

Köper man samma sort märks det inte att det tar slut.

GÖTEBORG. I början tappade hon upp lådvinet i karaff. – Efter ett tag vill man inte se hur mycket man dricker. Då ställer man bara lådan på diskbänken, säger Gunvor. Hon är ett av offren för den nya lådvinsalkoholismen. Treliterskartongen tar ingen plats, klirrar inte och är lätt att göra sig av med. Perfekt för en alkoholist som vill dölja sitt missbruk. Och det syns inte hur mycket du har druckit. – Man lurar sig själv. Fyra flaskor i korgen på Systembolaget ser mer ut än en papplåda, säger Gunvor, 50+, idag nykter alkoholist. Kvinnor över 50 dricker allt mer – och de köper ofta lådvin, så kallad bag in box. Forskaren Håkan Leifman varnade i Aftonbladet i går för följderna. Kvinnor drabbas snabbare av skrumplever och andra alkoholrelaterade sjukdomar.

Maken märkte inget

Gunvor tycker att treliterskartongerna ska bort. – Man dricker absolut mer och det är mycket lättare att fastna i missbruk, säger hon. Hon arbetar inom vården. – jag älskar mitt jobb även om det är stressigt. På måndag morgon var jag alltid nykter och jag har aldrig kört på fyllan. Vinet på fredag kväll hjälpte henne att slappna av och gå ner i varv. Hon hade köpt ut redan på torsdagen, för att kunna komma hem så snabbt som möjligt. Och hennes man märkte inget. – Köper man samma sort varje gång så kan det

vara samma kartong som förra veckan. Det var lätt att ta ett glas till utan att han såg. Det där lär man sig, säger Gunvor.

Lätt att gömma

Hon klippte sönder, vek ihop och stoppade ner i soppåsen. Hon tror att både hon och hennes man hade reagerat tidigare om tomma glasflaskor hade stått på rad på köksbänken. På söndag kväll skvalpade den sista slatten på botten av kartongen. – Då fick jag en oerhörd ångest och lovade mig själv att inte göra om det igen. Men när fredagskvällen kom hade hon en ny treliterslåda i beredskap. – Det sista året ballade det ur helt, säger Gunvor. Hennes man tyckte att hon förändrades – han flyttade ut. Och fick en chock när jag berättade om mitt drickande. Nu är Gunvor nykter sedan tre månader tillbaka. Hon går på AA, Anonyma alkoholisters möten. Och hon och hennes man har återförenats. – Idag lever jag ett helt annat liv, säger hon.³

Låt oss göra analyser på några olika nivåer, här. Först den berättande nivån, narrativet som helhet. Vi ser en offersaga med ett lyckligt slut. För att trovärdighet ska uppnås behöver textens Gunvor vara illa ute, hon behöver ha upplevt en tid då problemet var större än henne själv och hon behöver skildras som en person som varit där och sett svårigheterna på riktigt nära håll. I berättelsens första hälft får vi veta att hon sakta och oförskyllt drogs ned i ett missbruk som hon inte själv hade någon skuld i. Offerskapet etableras i flera led. Gunvor fick hjälp att slappna av efter en stressig arbetsvecka. En alternativ skildring hade förstås varit att hon aktivt sökte njutning och berusning. Men då hade det varit svårt att nå bilden av ett problem som var oförskyllt.⁴ I det journalistiska (institutionella) sammanhanget kan man tänka sig att formuleringen "den nya lådvinsalkoholismen" är viktig. Det är först genom att presentera något som nytt som den journalistiska produkten nyheten blir relevant. Att fenomenet är nytt ger be-

Bilden är hämtad ur Aftonbladets nätupplaga den 11 juni 2004.

rättelsen ett läsvärde nog att tryckas och för läsaren gäller då att den är viktig att läsas.⁵

Gunvor "älskar sitt jobb" får vi veta. Detta är en formulering som gör ett stort retoriskt arbete. Om hon istället hade "vantrivts på jobbet", så hade historien snarare berättat om en person som dricker alkohol för att undslippa tristessen eller andra problem där. Det är visserligen ett "stressigt" jobb, men hon trivs ändå och fram träder så förpackningen som huvudförklaring till drickandet. Stressen blir visserligen till en bakgrund, men det är primärt förpackningsformen som spär på den redan utsatta alkoholistsens möjlighet att lura sig själv till ytterligare drickande. Förpackningen går inte riktigt att rå på. Ansvarsfrågan läggs så på en industri som inte har förstått, alternativt skor sig på utsatta gruppers bekostnad.

Alkoholmissbruk, till exempel i form av vindrickande, är en för vår kultur känd problemdefinition. Till kategorin finns vidhäftat en lång rad karakteristika och biografiska element; som en negativ vändpunkt i livet, en upptrappning av sociala svårigheter, individuell oförmåga att bryta mönstret, självbedrägeri och lögn mot andra, och så vidare. Till denna kategori läggs med artikelns "lådvinsalkoholism" ytterligare en komponent som förstärker, nämligen förpackningsformen. Det hela blir särskilt övertygande genom att den lurande förpackningen ligger i linje med de allmänna karakteristikerna av alkoholisten i allmänhet. Förpackningen leder till *ytterligare* upptrappning av såväl drickande som sociala problem och dessutom *mera* oförmåga och *mera* självbedrägeri.

På en närmare textanalytisk nivå kan vi se hur pronomen fungerar glidande mellan klientel och individnivå. "Man lurar sig själv", berättar artikeln. Här

finns en individ som är en del av ett större mönster. Det som är typiskt för kategorin lådvinsalkoholisten är just självbedrägeriet – man kan säga att aktiviteten att lura sig själv ingår i själva definitionen av kategorin.⁶ Men här finns ett vidare representantskap i det upprepade användandet av "man": "efter ett tag vill man inte se hur mycket man dricker". Gunvor blir till ett språkrör för en generell mänsklighet – och hon är legitimerad som sådant genom att hon varit i en viss verklighet.⁷ Artikeln pendlar mellan normalisering och abnormalisering på ett mycket effektivt sätt.⁸ Att vara en del av ett "man" är att vara en del av mänskligheten eller kanske rent av normaliteten. Gunvor står kvar i normaliteten – hon är en vanlig och riktig människa – och når på detta sätt trovärdighet och kan slå an något hos läsaren.

Samtidigt finns här en stark varning: även "man" kan hamna i en abnorm situation – vi hotas alla av lådvinet. Och Gunvor är verkligen, allt detta enligt berättelsen, rätt person att berätta, ty hon har gått från vanlighet till en tid som lådvinsalkoholist. Det är med hjälp av detta narrativ, tillhörigheten i bägge dessa positioner, som Gunvor blir rätt person att berätta. Hon har en gång varit vanlig, blev under en period avvikare, men kom åter till samhällsnormaliteten. Vem kan vara ett mera trovärdigt vittne än den människa som vi kan känna igen oss i – men som inte alltid varit som vi?⁹

Att formulera extremfall och kontraster är vanligt i narrativ av det här slaget.¹⁰ Vi kan i artikeln till exempel se hur det sker ett kontrasterande mellan skötsamheten (nykterheten) på jobbet och helgens excesser med vinet. Även här blir Gunvor rätt person att berätta, hon får sin trovärdiga position genom att vara offer på hemmaplan och nykter och arbetsvillig på

jobbet. Alternativet hade inte fungerat särskilt bra. Om texten berättat om en person som smygsöp på sitt arbete – kanske till och med utan skuld känslor – då hade berättelsens huvudperson ställts i ett helt annat ljus. Men Gunvor är inte av detta slag: "På måndag morgon var jag alltid nykter och jag har aldrig kört på fyllan. Vinet på fredag kväll hjälpte henne att slappna av och gå ner i varv." Vittnet berättar enligt texten med egna ord om sin skötsamhet – genom citeringen vet vi som läsare att det verkligen sagts. Därefter ges skuldlindring av den berättande journalisten – lådvinsalkoholisten "får hjälp" initialt, men blir grundligt lurad av en förpackning och dess innehåll. Det verkliga och det perfekta offerskapet är etablerat.¹¹

OM KATEGORISERINGSARBETE

Kategoriseringar är vardagliga praktiker, ofta helt spontana och med ett naturligt genomförande. Med kategorier kan vi använda och återanvända förståelseformer av hur världen ser ut, hurdana människor är, och så vidare. En stor del av våra kategoriseringar handlar inte om ting, de är kategoriseringar av abstrakta entiteter. Det kan handla om händelser, handlingar, känslor, sociala relationer sjukdomar, och så vidare. Från Aristoteles till modern tid har kategorier varit förstådda som något relativt oproblematiskt, som en sorts abstrakta containers som rymmer vissa saker – och inte andra. Människor, saker och fenomen antas vara inom samma kategori när man sett att de har vissa karakteristika eller egenskaper gemensamt – samtidigt som just dessa karakteristika definierar själva kategorin. "This classical theory was not the result of empirical study. It

was not even a subject of major debate. It was a philosophical position arrived at on the basis of a priori speculation."¹² Under senare tid, menar Lakoff, har detta förändrats – åtminstone inom vissa forskningsansatser. Från att låta kategorier vara något av självklara och absolut verkliga saker som finns här i världen, till att studera kategorisering som meningsskapande, som mänsklig aktivitet. Man kan tala om en förskjutning från att studera vad som eventuellt ska placeras i en kategori till att istället göra kategorisering till en huvudfråga för forskningen.

Frågan här är inte vilken eller vilka personligheter, besvär eller lidanden som individer och grupper egentligen har. Istället har jag fokuserat hur det går till när en kategoritillhörighet blir sann, giltig, logisk, och så vidare. Det handlar om att lämna realistiska och essentialistiska antaganden om att personlighet är lokaliserad till en given kropp och den personliga vilja som sitter däruti – och att istället utgå från att personlighet är något framförhandlat och diskursivt formerat. Igen: frågan är inte om en diagnos/personlighet "stämmer" eller är "sann" – utan hur den konstrueras i olika sammanhang.¹³

Att göra språket till själva huvudsaken för samhällsanalys blir allt vanligare. Samtidigt har en sådan ansats förstås varit självklar för språkvetare av olika slag. Lakoff & Johnson har till exempel i sina analyser av metaforer gjort analyser som går emellan den uppdelning som vi till vardags stavar språk – verklighet, eller språk – samhälle. Essensen i metaforik-användning är att använda och förstå en sak i namn av något annat. Men metaforer, menar de, handlar inte bara om dekorationer och poetiska omskrivningar av världen – de är något som ger oss orientering och styr vårt sätt att handla och in-

teragera med andra människor. Språkets begreppsliga system spelar så en central roll i våra vardagliga liv och våra världs-uppfattningar.¹⁴

Cultural assumptions, values, and attitudes, are not a conceptual overlay which we may or may not place upon experience as we choose. It would be more correct to say that all experience is cultural through and through, that we experience our "world" in such a way that our culture is already present in the very experience itself.¹⁵

Metaforikanalys hänger nära samman med kategoriseringar därför att vi ordnar världen med hjälp av prototyper. Om en stol är en grundläggande prototyp, så är en rullstol också en stol. Däremot är inte en takstol en stol när vi ber grannen ta med sig en till middagen.¹⁶ Detta innebär att kategorier och prototyper är knutna till specifika sammanhang – och inte universellt giltiga med samma innebörder och retoriska kraft överallt: vissa kategorier går ihop med andra, vilket blir tydligt när man slår upp en klassificerande bok i botanik. För de sociala vetenskaperna, som ordnar människor i grupper, beteenden och problem, finns det likaledes kategorier som går ihop och kategorier som anses mera relevanta än andra.

Med de sociala kategorierna kommer ett visst innehåll på köpet. De aktiviteter (eller passiviteter) som knyts till den sociala kategorin är oundviklig. Kategorin har bundet till sig visst innehåll när det gäller beteenden, livsstilar, brister och defekter. Dessa innehåll binder ihop subjekten och objekten – situerade handlingsmönster är alltså den ena sidan av saken, de kulturellt ordnade innehållen i orden är den andra.¹⁷ Inom mycket diskursanalys har detta kallats för "kategoribundna aktiviteter": vi vet, med hjälp av det redan

färdigskrivna innehållet i ett kategoriord, hurdan en individ är.¹⁸

Kategorier kommer i klump, men har också ett innehåll av jämförbara kategorier eller underkategorier. Punkaren är också bandmedlem, anarkist, ofta arbetslös, etc. Kategorier är inte något som först i sin tillämpning (eller snedvridning) får social eller moralisk mening – de är sociala till sin natur, de är moraliska in the first place. Den sociala ramen kommer därmed att ge det normativa innehållet i kategoriseringar – vilket innebär att en inomspråklig analys inte är tillräcklig.¹⁹ Vi har i alla olika sammanhang en eller flera "the story proper", som Sacks har uttryckt saken. Såväl klassificeringen som den bredare berättelsen om individen eller gruppen kan inte göras hur som helst – bara vissa yttranden och berättelseformer är värda att lyssna till, bara vissa är relevanta för sammanhanget.²⁰

Om man vill försöka hitta en neutral beskrivning med hjälp av en kategori så är detta ett hopplöst projekt. Om man till exempel fullföljer meningen "Jag är visserligen 48 år, men..." så ser vi vad vi lägger in (och vad vi inte lägger in) i kategorin "48-åringar". Man kan till exempel tänka sig fortsättningen "men jag ser fortfarande på tecknad film", eller "men jag behöver ändå en käpp när jag går långt", eller "men jag ställer ändå till med stort kalas" – och så vidare. Varje sådant ifyllande kommer att visa oss vad vi lägger in i, och utesluter ur, det kategoriskap (och de förväntningar) som stavas "48-åringen".

Organisationer ("Duplicative organisations") hjälper oss att se till vilken enhet en kategori tillhör, t.ex. "dotter" hör till "familj", "mano-depressiv" hör till det psykiatriska sjukdomsfältet, och så vidare. Till vilken enhet som en kategori hör, är

något som vi ofta "bara vet" – det hela framstår nästan som magiskt.²¹ Men en vändning mot språket innebär alltså att hur vi definierar en aktivitet innebär ett moraliskt konstaterande – vi *använder* normer för att skapa mening och ordning.²² När det gäller de sociala problemkategorierna så används dessa i hög grad genom vad som kallats extremfalls-formuleringar. Med hjälp av formuleringar som ställer den aktuella individen (eller gruppen) i kontrast till det önskvärda, kan

den sociala inplaceringen, liksom socialpolitiska åtgärder av olika slag legitimeras – eller åtminstone förstås som förnuftiga.²³ Binära dikotomier finns förstås överallt i vår språkanvändning. I välfärdsarbete blir dessa former ett helt centralt arbetssätt. Individer har, eller har inte, ett funktionshinder och med avvikelsetermer följer föreställningar om vad en sådan person kan göra och vad hon inte är kapabel till.²⁴

Likhet är en institution, skriver Mary

Systembolaget har själv producerat en broschyr där man bland annat tar upp frågor kring hälsa och ohälsa i samband med alkohol. Annonc ur Systembolaget, nr 3, maj 2004.

Douglas.²⁵ Att uppmärksamma likhet är att använda sig av det inte bara bekanta, utan också de spårmetoder som vi har gemensamt. Preferenser är i hög grad kollektiva, det kan handla om att definiera uteliggare eller barn med skolsvårigheter – för att detta ska kunna utföras behöver kategoriseringsarbetet slå an någon av våra samhälleliga försanthållanden. I vårt perspektiv handlar det därför inte om att avslöja vilka alternativa kategorier som är de egentliga eller mera sanna. Kategoriproduktion sker i olika samhälleliga processer och inte som resultatet av något rent icke-kulturellt förnuft bortom det samma – till och med individualitet och excentriskhet är något som bygger på kategoriförväntningar av olika slag: den individualistiska människan är inte vad som helst, utan en karaktär med ganska specifika egenheter och uttryck. Även för individualisten finns det kategoribundna aktiviteter, som kvalificerar individualisten till, just individualist. Samtidigt så har vi förstås en lång rad olika kategorier att tillgå när "fallet" ska karakteriseras och bestämmas. Det finns rent av alltid ett sortiment att tillgå, ett sortiment att välja ur och vilken bestämning man än väljer, så väljer man alltid någon och detta är aldrig ett neutralt företag. Med Harvey Sacks ord:

Suppose you're an anthropologist or sociologist standing somewhere. You see somebody do some action, and you see it to be some activity. How can you go about formulating who is it that did it, for the purposes of your report? Can you use at least what you might take to be the most conservative formulation – his name? Knowing, of course, that any category you choose would have the(se) kind of systematic problems: how would you go about selecting a given category from the set that would equally well characterise or identify that person at hand?²⁶

För vetenskaperna gäller att klassifikationssystemen måste kunna sägas vara konsekventa och verklighetsvisande – och det finns ofta egentligen inte något utrymme för två eller flera sätt att ordna världen: antingen är det vi ser en Zebra eller så är det inte en Zebra, antingen är det ett barn med ADHD eller så är det inte.²⁷ Problemet är bara att det inte finns några enda självklara kriterier för vad som ska räknas när kategoriserandet utförs. Vid varje närmare titt tycks det alltid finnas alternativa sätt att definiera kategorier och alternativa sätt att döpa klassificeringarnas rubriker. Och det är just detta som är den diskursanalytiska forskningsfrågan: hur går det till när kategoriseringsarbetet utförs? På vilket sätt sker det – med vilka motiveringar, retoriska figurer och naturaliseringar?

I fokus är nu här inte de mänskliga vägvalen, personliga överväganden eller privata viljor. När det gäller sociala problemkategorier så har vi hjälp – institutioner gör i hög utsträckning klassificerandet åt oss.²⁸ Med institutioner avses här inte bara specifika rumsliga arrangemang som socialkontoret eller det psykoterapeutiska samtalet. Det handlar vidare om möten mellan vad Lakoff benämner som folkteorier och byråkratiska eller vetenskapliga ordningssätt av det vi kallar verkligheten. Här handlar det alltså om att gå på tvärs över definierat subjektiva och objektiva sätt att ordna världen – att som forskare låta bli att ta ställning till kategoriers eventuella avspeglning av "verklighet".²⁹ Så kunde vi i inledningsexemplet se hur forskare och tidningsläsare fick möjligheten att samlas kring alla de innebörder som vi omedelbart förstår som "lådvinsalkoholism".

Samtidigt så vore det att låsa forskning om kategorianvändning om man bara såg

till kategoriers allmängiltiga användning. Kategorier är just något som *används* och får sin betydelse i det sammanhang de används. Kategorier är inte stabila och alltid de samma oberoende av talesman eller plats. Kategorier är medel för att skapa mening: "Categories are like hammer and chisels, they are not just stable forms but adaptable and changeable means for actors to use in making their meanings. There is thus a variation in exactly how the account needs to be comprehensible."³⁰ Kategorianvändning representerar inte på ett självklart sätt vissa företeelser eller fenomen där ute i samhället eller hos vissa individer. Att använda kategorier innebär att mening, sammanhang och hierarkier konstrueras – och för att presentationen ska bli framgångsrik så behöver vissa retoriska formler användas, och även dessa är kulturellt och situationellt standardiserade.

På det breda fältet av sociala problemkategorier kan vi hämta "Spelmissbrukaren". Är detta bara en specificering av missbrukstemat? Kan schack missbrukas? Man tvekar. Vad kan och vad kan inte missbrukas? Alf Svenssons myckna ätande av äpplen – enligt en kvällstidning ett per timme – detta har svårt att kvalificera sig till ett missbruk. Vid sidan av att Alf Svensson, med sin konformitet och gudstro, är svår att föreställa sig som missbrukare, så handlar det förstås också om att äpplen är någonting som svårligen kan missbrukas. Äpplen är inte bara grundligt hälsosamma, de är också förenade med symboliska innebörder som "frukterna på kunskapens träd". Men vi ska inte utesluta något – kanske handlar det mera om Alf än om äpplena...? Och äpplen var väl farliga i paradiset? Nå: Alwood & Bärmark har skrivit om hur fobin under lång historisk tid har gjorts till en förståelse-

form med stor räckvidd.³¹ Fobin kunde extrapoleras till synes utan bortre gräns, till hissfobi, sprutfobi, social fobi, etc. – utan att någon ny kreativitet tillfördes. På samma sätt kan vi se att "missbruk" och "beroende" har blivit till en grundsten till vilken en lång rad specificeringar och användningar kan läggas.

Standardisering är försöket att nå ett konsensus kring detta arbete med att fästa saker och fenomen till kategorierna. Kategorier är, som sagt, inte några oskyldiga dekorationer som vi sätter på företeelser eller individer, de rymmer alltid något innehåll, som egenskaper eller särmärken. Och det finns alltid en alternativpol till den aktuella kategorin. Innehållet i kategorin "barn" i relation till kategorin "vuxen", till exempel, kan rymma följande:

Carefree-serious
Non-productive-productive
Immature-mature
Irrational-rational
Incompetent-competent
Acultural-cultural
Asocial-social
Inadequate-adequate
Asexual-sexual
Simplistic thinkers-complex thinkers³²

Det problematiska barnet som inte lyssnar på läraren blir föremål för tolkningar: "är han döv, eller?" "För han är ju inte dum!" Så återstår att förklaringen till ouppmärksamheten är ett mysterium. En annan variant är att tvingas välja mellan kategorierna "den blyga pojken" och "den ouppmärksamme eleven". I ett annat exempel kan vi säga att det kopplat till kategorin "bad husband" finns spelaren, lögnaren etc. – den individ som inte tar ansvar för hustru och barn. Uppsättningen av be-

teenden som hör till en kategori är kulturellt överenskommen och rymmer normer. Poängen är alltså att med ett sättande av kategorier följer annat. Kategorierna bär med sig specifika typer av aktivitet, rörelsemönster, beteenden – och därmed alltså också förklaringar och moral.³³ Men vidare gäller likaledes att kategoriseringsarbete är handling, där världen sätts.

Språkanvändning är inte något oskyldigt avspeglade av verklighet, utan en aktivitet där världen får sitt utseende och sin verklighet.³⁴

Sedan länge har vi haft uttrycket "ta till flaskan" när livet känns svårt. Kartonger har inte riktigt med saken att göra, särskilt inte som tetrapak i vårt land primärt fyllts med mjölk, yoghurt och annat

Annonseringen för lådviner i dagspressen har ökat väsentligt under senare tid. Hur läser vi dessa kartongannonser? Som varuinformation? Kartonger/lådor hör ju egentligen ihop med alkoholism, särskilt som "tetrapak i vårt land primärt fyllts med mjölk, yoghurt och annat (definierat) nyttigt". Illustrationer ur Aftonbladet respektive Dagens Nyheter våren 2004.

(definierat) nyttigt. Kanske kan man tänka sig att det också finns en språktradition som verkar kreativt för genomslaget för ordet "lådvinssalkoholist"; vi tänker på den stora mängd sammansatta ord som det svenska språket har.³⁵ I löpsedelsprosan kan detta bruk nå hög effekt – ta till exempel det sammansatta ordet "Sexpräst", en kategori där "sex" och "präst" naturligtvis går på kollisionskurs, vilket ger kategorin sprängkraft. Annorlunda är det med kombinationer som förstärker varandra, kombinationer som drar åt samma moraliskt-logiska håll, till exempel "psykiskt störda missbrukare". I sådana så kallade dubbeldiagnoser tycks grundidén vara att det handlar om något mera än ett adderande av problem. Dubbeldiagnosen är ett kvalitativt nytt tillstånd/problem – gruppen får en särposition i förhållande till både de psykiskt störda och de missbrukande.³⁶

Att problematisera "vin tappat på låda" visar upp en rad intressanta logiker. Först kan vi se hur adderande ger specificering – och därmed trovärdighet. Och visst blir det till en särskilt övertygande retorisk form när något så allmänt accepterat som "alkoholproblem" får vardagsspråkets låda framför sig?

Kombinationen av fack- och vardags-språk gör ett fint retoriskt arbete. Lådans stora, och dolda, innehåll gör alkoholismen större än sig själv – och att det är både verkligt och trovärdigt står klart genom alla de trovärdighetsmarkörer som *Aftonbladet* laborerade med. I artikeln kunde vi se ett helt narrativ kring lådvinsalkoholismen. Att kategorin fungerar så övertygande hänger samman med just att kategorier bär fram hela narrativ – ibland hela livslopp och personligheter. Måttlösheten hos alkoholisten blir accentuerat av förpackningslådan. Skulden, ansvaret och

offerskapet blir på så sätt betonat – från en redan betonad utgångspunkt. Lådvinsalkoholisten är fabricerad, och vi tror.

NOTER

- ¹ Claes Hylinger, *Det hemliga sällskapet* (Stockholm 2002), s. 192.
- ² Mats Börjesson, "A newspaper campaign tells" The launch of neuro-psychiatric diagnoses in the Swedish daily press", i *Scandinavian Journal och Disability Research*, vol 1, no 2, 1999. Allan Bell "News stories as narratives", i Adam Jaworski & Nikolas Coupland (eds.), *The Discourse Reader* (London 1999).
- ³ *Aftonbladet* 2003-02-10.
- ⁴ Om berättelsers topografier, samt om "plots" (tragedier, komedier, romanser, ironier, etc.) – se Catherine Kohler-Riessman, *Narrative Analysis* (London 1993), s. 18ff.
- ⁵ Börjesson (1999).
- ⁶ Vad som i diskursanalytiska sammanhang brukar kallas för "Category Bound Activities".
- ⁷ "Category entitlement", se Jonathan Potter, *Representing Reality. Discourse, Rhetoric and Social Construction* (London 1996), s. 132.
- ⁸ Potter (1996), s. 194.
- ⁹ Potter (1996), s. 194 om normalisering/abnormalisering och extreme-case-formulations.
- ¹⁰ Tigerstedt, Christoffer, J.P. Roos & Anni Vilkkö (red.), *Självbiografi, kultur, liv. Levnadshistoriska studier inom human- och samhällsvetenskap* (Stockholm 1989).
- ¹¹ Malin Åkerström & Ingrid Sahlin (red.), *Det motspänstiga offret* (Lund 2001). Om olika berättarröster i text och tal, se Mieke Bal, *Narratology. Introduction to the Theory of Narrative* (London 1994).
- ¹² George Lakoff, *Women, Fire and Dangerous Things. What Categories Reveal about the Mind* (Chicago 1987), s. 6.
- ¹³ John Loble, "Whose personality is it anyway? The production of "personality" in a diagnostic interview", i Alec McHoul & Mark Rapley (eds.), *How to Analyse Talk in Institutional Settings* (London 2001), s. 122. Om förhandlad identitet – se också Viveka Adelswärd & Claes Nilholm "Who is Cindy? Aspects of identity work in a teacher – parent – pupil talk at a special school", i *Text* 20(4), 2000, s. 545–568.

- ¹⁴ George Lakoff & Mark Johnson, *Metaphors We Live By* (Chicago 1980). s. 3ff.
- ¹⁵ Lakoff & Johnson (1980), s. 57.
- ¹⁶ Lakoff & Johnson (1980), s. 122f.
- ¹⁷ Georgia Lepper, *Categories in Text and Talk* (London 2000), s. 14. Lepper, s. 16 – om situerade handlingar. "Collections are dependent on context; they are "situated".
- ¹⁸ Se t.ex. Pam Nilan, "Membership categorization devices under construction: social identity boundary maintenance in everyday discourse", i *Australian Review of Applied Linguistics*, Vol. 18, No 1, 1995. George Psathas, "Studying the organization in action: Membership categorisation and interaction analysis", i *Human Studies* 22:139–162, 1999. William Housley & Richard Fitzgerald, "The reconsidered model of membership categorization analysis, i *Qualitative Research*, vol. 2, 59–83, 2002.
- ¹⁹ Housley & Fitzgerald (2002), s. 62ff.
- ²⁰ Housley & Fitzgerald (2002), s. 76.
- ²¹ David Silverman, *Harvey Sacks. Social Science & Conversation Analysis* (New York 1998), s. 85.
- ²² Jfr traditionell sociologi, som utgår ifrån att normer ligger bakom – och styr – handlingar!
- ²³ A Pomerantz, "Extreme case formulations: A way of legitimising claims", i *Human Studies*, 9, 219–229.
- ²⁴ Linda J Rogers & Beth Blue Swadener (eds.), *Semiotics & Dis/ability. Interrogating Categories of Difference* (New York 2001), s. 2ff.
- ²⁵ Mary Douglas, *How Institutions Think* (London 1987), s. 55.
- ²⁶ Harvey Sacks, cit. i David Silverman, *Harvey Sacks: Social Science & Conversational Analysis* (New York 1998), s. 77.
- ²⁷ Lakoff (1987), s. 186.
- ²⁸ Mary Douglas, *How Institutions Think* (London 1987).
- ²⁹ Mats Börjesson, *Diskurser och konstruktioner. En sorts metodbok* (Lund 2003), s. 39ff.
- ³⁰ Åsa Mäkitalo, *Categorizing Work: Knowing, Arguing and Social Dilemmas in Vocational Guidance* (Göteborg 2002), part II, "Accounting practices as situated knowing", s. 20.
- ³¹ Carl Martin Alwood & Jan Bärmark, "Forskningsproblem i forskningsprocessen", *VEST*, nr 2 1996, s. 11.
- ³² Helena Austin, Peter Freebody & Bronwyn Dwyer, "Methodological issues in analysing talk and text: the case of childhood in and for school", i Alec McHoul & Mark Rapley (eds.), *How to Analyse Talk in Institutional Settings* (London 2001), s. 186.
- ³³ Stephen Hester, "The local order of deviance in school. Membership categorisation, motives and morality in referral talk", i Hester & Francis 2000... s. 204ff.
- ³⁴ Att detta också gäller artikeln du just läser är ett påstående som författaren självklart skriver under på.
- ³⁵ Viveka Adelswärd & Lisbeth Sachs, *Framtida skuggor. Samtal om risk, prevention och den genetiska familjen* (Lund 2002), s. 38.
- ³⁶ Mats Börjesson, Eva Palmblad & Thomas Wahl, *I skötsamhetens utmarker. Berättelser om välfärdsstatens sociala optik*, kap "Kategorier som meningsgivare" (Under utgivning, Brutus Östling förlag/Symposion), Mäkitalo, Part II "Effort on display", s. 3 – om hur vi alltid behöver producera en förklaring eller en relevant ursäkt för våra liv – och därmed visa upp en sorts normativ tillräknelighet.

LITTERATUR

- Adelswärd, Viveka & Sachs, Lisbeth, 2002. *Framtida skuggor. Samtal om risk, prevention och den genetiska familjen*. Lund.
- Adelswärd, Viveka & Nilholm, Claes, 2000. "Who is Cindy? Aspects of identity work in a teacher – parent – pupil talk at a special school." I: *Text* 20(4), s. 545–568.
- Aftonbladet 2003-02-10, "Alkoholism – av lådvinsalkoholism".
- Alwood, Carl Martin & Bärmark, Jan, 1996. "Forskningsproblem i forskningsprocessen", *VEST*, 2:1996.
- Austin, Helena; Freebody, Peter & Dwyer, Bronwyn, 2001. "Methodological issues in analysing talk and text: the case of childhood in and for school." I: Alec McHoul & Mark Rapley (eds.) *How to Analyse Talk in Institutional Settings*. London.
- Bal, Mieke, 1994. *Narratology. Introduction to the Theory of Narrative*. London.
- Bell, Allan, 1999. "News stories as narratives." I: Adam Jaworski & Nikolas Coupland (eds.), *The Discourse Reader*. London.
- Börjesson, Mats, 1999. "A newspaper campaign tells" The launch of neuro-psychiatric diagnoses in the Swedish daily press." I: *Scandinavian Journal och Disability Research*, vol. 1, no 2.

- Börjesson, Mats, 2003. *Diskurser och konstruktioner. En sorts metodbok*. Lund.
- Börjesson, Mats; Palmblad, Eva & Wahl, Thomas. *I skötsamhetens utmarker. Berättelser om välfärdsstatens sociala optik*. (Under utgivning. Brutus Östling förlag/Symposion.)
- Douglas, Mary, 1987. *How Institutions Think*. London.
- Hester, Stephen, 2000. "The local order of deviance in school. Membership categorisation, motives and morality in referral talk." I: Hester & Francis 2000.
- Housley, William & Richard Fitzgerald, 2002. "The reconsidered model of membership categorization analysis." I: *Qualitative Research*, vol. 2 (1): 59–83.
- Hydén, Lars-Christer, 1999. *Who!? Identity in Institutional Contexts* Tema kommunikation, Linköpings universitet, 1999:3.
- Hylinger, Claes, 2002. *Det hemliga sällskapet*. Stockholm.
- Kohler-Riessman, Catherine, 1993. *Narrative Analysis*. London.
- Lakoff, George & Johnson, Mark, 1980. *Metaphors We Live By*. Chicago.
- Lakoff, George, 1987. *Women, Fire and Dangerous Things. What Categories Reveal about the Mind*. Chicago.
- Lepper, Georgia, 2000. *Categories in Text and Talk*. London.
- Lobley, John, 2001. "Whose personality is it anyway? The production of "personality" in a diagnostic interview." I: Alec McHoul & Mark Rapley (eds.), *How to Analyse Talk in Institutional Settings*. London.
- Mäkitalo, Åsa, 2002. *Categorizing Work: Knowing, Arguing and Social Dilemmas in Vocational Guidance*. Göteborg.
- Nilan, Pam, 1995. "Membership categorization devices under construction: social identity boundary maintenance in everyday discourse." I: *Australian Review of Applied Linguistics*. Vol. 18, No 1.
- Pomerantz, A. "Extreme case formulations: A way of legitimising claims." I: *Human Studies*, 9, 219–229.
- Potter, Jonathan, 1996. *Representing Reality. Discourse, Rhetoric and Social Construction*. London.
- Psathas, George, 1999. "Studying the organization in action: Membership categorisation and interaction analysis." I: *Human Studies* 22:139–162.
- Rogers, Linda J. & Blue Swadener, Beth (eds.), 2001. *Semiotics & Dis/ability. Interrogating Categories of Difference*. New York.
- Silverman, David, 1998. *Harvey Sacks. Social Science & Conversation Analysis*. New York.
- Tigerstedt, Christoffer, Roos, J.P. & Vilkkio, Anni (red.), 1989. *Självbiografi, kultur, liv. Levnads-historiska studier inom human- och samhällsvetenskap*. Stockholm.
- Åkerström, Malin & Sahlin, Ingrid (red.), 2001. *Det motspänstiga offret*. Lund.

SUMMARY

Bag-in-box Alcoholism

Addiction to alcohol is a well known problem category in our culture. During the last years, we have in Sweden seen an extension of that category; concerning the package "Bag-in-box". This article claims that categorisation is action and that it is an interesting field for research – in its own right. To get a story which is credible, the narrator have to present reality in certain ways – it has to be told by the right person, and it must be put in the proper way in order to be believed in. For this we have a number of ingredients and the article focuses on some of them, such as extreme-case formulations, addiction metaphors, category entitlement, and membership categorisation. The story about bag-in-box alcoholism shows many of these, which makes us believe in the severe- and realness of this problem.